

De houdingen van jongeren t.a.v. misdrijven en straffen

K. van Limbergen*

1. In de wereld van misdadigers

'In de wereld van misdadigers ben ik niet zo goed bekend, maar ik denk wel dat het begint bij openbare dronkenschap, kleine diefstallen en zo opklimt tot moord'. Dat is het antwoord van een 17-jarige jongen, één van de 500 jongeren die we in het begin van 1984 o.a. bevroegen naar de motieven die ze mensen toeschrijven om zich strafbaar te gedragen en de straffen die ze zulke mensen dan willen opleggen, en die we verder ook peilden naar hun eigen contacten met de politie en het gerecht, naar hun repressieve geneigdheid, hun rechtsbewustzijn, hun gevoeligheid voor alternatieve sancties, enz..¹

Het opzet van dit onderzoek bestond er vooral in de attitudes van jongeren in kaart te brengen.² Het draagt daarom ook evident de beperkingen mee van een foto-opname. De bedoeling lag er vooral in die plaatsen aan te duiden die meer genuanceerde houdingen bij jongeren in de weg staan. Dat is niet zonder belang: attitudes t.a.v. misdrijvigheid zijn uiteindelijk een der meest bepalende factoren in de begrenzing van het criminologisch aandachtsveld. Het geciteerde voorbeeld vinden we overigens illustratief voor die ongenueanceerdheid.

De jeugdige schrijver geeft toe, niet zo goed bekend te zijn in het misdaadmilieu (gelukkig maar) en z'n informatie uit de tweede hand te hebben (in dit geval, waarschijnlijk, een met stereotypen beladen voorlichtingscampagne van de rijkswacht, 'het begint met een winkeldiefstal...').

Attitudes resulteren dus uit interacties van de mens en zijn omgeving. Dit voorbeeld wijst meteen op de belangrijke rol die socialiserende factoren zoals (het opvoedingspatroon binnen) het gezin, (de gezagsrelatie in) de school, (de berichtgeving van) de media, enz. spelen, bij de attitudevorming t.a.v. criminaliteit. Ze worden dan ook in de verdere uiteenzetting vaker als verklaringsmodel voor houdingen gesuggereerd.

Onze probleemstelling resulteerde concreet in de afbakening van een vier-tal domeinen, met daarin telkens één centrale vraag. Denken jongeren sterk gestereotypeerd over misdrijvigheid, willen ze (daarom) repressief optreden, gelo-

*Criminoloog, medewerker aan de onderzoeksgroep jeugdcriminologie K.U. Leuven; met bijzondere dank aan L. WALGRAVE, M. BOUVERNE-DE BIE en W. GEENS.

1. VAN LIMBERGEN, K., *In de wereld van misdadigers ben ik niet zo goed bekend... Rapportering van een K.O.L.-onderzoek bij 500 jongeren*, Licentiaatsverhandeling, criminologie, K.U.L., 1984, 190 p.

2. Zoals dat voor kinderen gedaan is in LISSENBERG, E., *Kinderen spreken recht, een onderzoek naar denkbepelden van kinderen over misdaad en straf*, Meppel, 1979, 275 p.

ven ze in alternatieve sancties en is hun rechtsbewustzijn bij alle delictsvormen even sterk? Uit het daarrond verzamelde empirische materiaal kunnen een aantal conclusies worden getrokken die men echter met de nodige omzichtigheid moet hanteren, gegeven het steeds discutabele karakter van dit soort houdingen-onderzoek.

De relevantie van het kennen van attitudes over misdrijven en straffen is de laatste jaren immers veelvuldig in vraag gesteld. Een handelingsgerichte en emancipatorisch geëvalueerde criminologie vecht vooral het statische en ideologische karakter van dit onderzoek fel aan. Dit is overigens niet zo verwonderlijk, gegeven de parallelle ontplooiingsfasen met de criminologie zelf. Een korte situering is hier dus zeker op zijn plaats.

2. K.O.L.-onderzoek: evolutie en kritieken

Attitudeonderzoek naar misdrijvigheid noemt men binnen de criminologie Knowledge and Opinion about Law (K.O.L.)-onderzoek, alhoewel dit eigenlijk een te korte, en zelfs inadequate term is. Het gaat in dit soort studies immers om de houding t.a.v. allerlei fenomenen in de legale sfeer (o.a. de activiteiten van de strafrechtsbedeling, de effectiviteit van de straffen, enz.) en niet zelden bevroegt men ook gevoelens (o.a. angstgevoelens, rechtvaardigheidsgevoelens, enz.). Reeds langer betreft men daarenboven persoonlijkheidsvariabelen in het onderzoek en recent bekijkt men ook de invloed van eigen ervaringen op de attitude t.a.v. misdrijvigheid. Maar het is waarschijnlijk omwille van zijn historisch en praktisch belang dat de term K.O.L. bij velen nog gebruikelijk blijft.

Waar het eerste K.O.L.-onderzoek, vanuit vooral rechtssociologische hoek, zich oorspronkelijk richtte op de kennis van de wet bij de bevolking, verschoof haar aandacht geleidelijk in de richting van de informele sociale controle (hoe reageert het publiek op al dan niet deviant genoemd gedrag).³ Meer sociaal psychologisch georiënteerd, kwam K.O.L. in de jaren '70 volop in de focus van de criminologische belangstelling, wat een geografische en organisatorische expansie tot gevolg had.⁴ De oprichting van de 'International Research Group on Knowledge and Opinion about Law' door Kutchinsky was voor dit proces ongetwijfeld een katalysator.

Globaal genomen kan men zeggen dat de relevantie nu op drie domeinen werd gelegd: men wilde de houdingen meten t.a.v. de strafrechtsbedeling ('de criminele politiek'), t.a.v. de wet ('het rechtsbewustzijn') en t.a.v. de deviant ('de stigmatisering'). Vooreerst kreeg men daardoor inzicht in het vertrouwen (wantrouwen) van de bevolking in het strafrechtsapparaat. Dit is immers van groot belang omwille van het overwegend reactief optreden van de strafrechtsbedeling. Vervolgens ook in de (non-)effectiviteit van de wet. De inachtneming blijft toch de resultante van een menselijke houding, en niet van een reflex. En ten slotte kreeg men ook een kijk op de resocialisatie (on)kansen van de gelabelde

3. Voor een goed overzicht van de eerste fase in de ontwikkelingen van het K.O.L.-onderzoek zie: KUTCHINSKY, B., *La perception de la déviance et de la criminalité*, Strassbourg, Conseil de l'Europe - vol. 9, 1972.

4. Zie o.a. de K.O.L.-publikaties van de KATZENBACH-commissie en de L.E.A.A. in de V.S., de commissie Prévost in Canada, de commissie PEYREFITTE in Frankrijk, en de oprichting en werkzaamheden van de G.R.A.C. en de S.E.P.C. in resp. Canada en Frankrijk.

persoon. De heersende stereotypen bepalen uiteindelijk de sociale en psychologische leefwereld waarin ex-cliënten van de strafrechtsbedeling verder zullen moeten leven.

Maar K.O.L.-onderzoek is ook geen centraal aandachtspunt meer in de criminologie⁵, en de neo-marxistische ontwikkelingen binnen dit veld zijn daar niet vreemd aan. Deze stellen dat K.O.L.-onderzoek door zijn ideologisch karakter, ten dele als gevolg van een zowel theoretisch als methodologisch zwak gefundeerd onderzoekszopzet, zelfs de functies van de etiologische criminologie overneemt.⁶ K.O.L.-onderzoekers hebben immers, zich bedienend van een manke methodologie, zomaar wat stereotypen verzameld, en daarbij nooit nagedacht over de rol die ze spelen bij de legitimatie van het strafrecht, zo meent deze radicale criminologie.

De theoretische kritiek is dat K.O.L.-studies werden opgezet vanuit de idee dat, weten wat het publiek denkt over het recht, hoe dan ook interessant is. Ze zijn daarom ook 'über eine Systematisierung des Alltagswissens nicht hinausgehend'.⁷ Vragen als, 'waarom wil de bevolking bij moord wel en bij belastingontduiking niet tussenkomen?' Leveren immers geen inzicht in sociologische materies op. Dat heeft met macht en ideologie te maken. Het is dus niet met sociologische variabelen te verklaren, aldus de neo-marxisten.

Volgens de critici werd er ook te weinig aandacht besteed aan de methodologie bij K.O.L.-onderzoeken: vaak was er een gebrek aan een onderliggend hypotheseschema, 'wilde' kruisingen van onafhankelijke variabelen, zwakke meettechnieken, rigide antwoordpatronen, enz. Daarenboven werden soms bewust methodologische fouten gemaakt om mooie resultaten te verkrijgen. Zo werden bijvoorbeeld vragen gesteld waarop grote variantie te verwachten viel, men ondervroeg extreme populaties enz.

De ideologische kritiek tenslotte, verwijt aan het K.O.L.-onderzoek:

- er zomaar van uit te zijn gegaan dat alle in het strafrecht verdedigde belangen collectieve belangen zijn;
- te menen dat alle burgers hetzelfde risico lopen gecriminaliseerd te worden;
- te aanvaarden dat alle door het strafrecht geïsoleerde feiten schadelijk zijn;
- dat alle schadelijke dingen door het strafrecht gevat worden.

En zelfs al zou die ideologie niet lukken, aldus deze kritiek, dan geeft K.O.L.-onderzoek nog publiciteit aan bestaande wetten waardoor een sfeer van status quo wordt gecreëerd. Conclusie: 'The fundamental purpose of such studies is to engineer a balance in these relationships in the interest of the continued legitimation of existing social order'.⁸

5. Voor een grondige analyse van de evolutie van K.O.L.-onderzoek, zie: KESSLER, E., *Die Entwicklung der K.O.L.-Untersuchungen. Rechtssoziologische Ausweitung unter theoretischen und methodologischen Gesichtspunkten*, Diplomarbeit, Saarbrücken, 1978.

6. Zie hiervoor vooral: TAYLOR, I., WALTON, P. en YOUNG, J., *Critical Criminology*, London, John Rex, 1975. SMAUS, G., 'Theorielosigkeit und politische Botmäßigkeit der K.O.L. Untersuchungen', *Zeitschrift für Rechtssoziologie*, 1981, p. 245-277. SMAUS, G., 'Les recherches K.O.L.: au service de la légitimation du droit pénal', *Déviance et Société*, 1983, p. 131-152.

7. SMAUS, G., *l.c.*, 1983, p. 137.

8. TAYLOR, I., WALTON, P. en YOUNG, J., *o.c.*, 1975, p. 40.

Zulke radicale verwerping gaf, vrij evident, de laatste jaren aanleiding tot heel wat gepolemiseerd. Er zijn inderdaad heel wat argumenten te vinden die dit scherp sceptisme kunnen afzwakken. Beperken we ons exemplarisch tot één reactie op de ideologische kritiek. Als K.O.L.-onderzoeken legitimerend waren, dan zouden ze gebruikt worden om de rechtmatigheid van recht aan te tonen, m.a.w. dan zou de achterliggende idee zijn 'als velen een norm delen, zal dat wel de juiste zijn'. Het is precies de verdienste van dit soort onderzoek, dat ze geweest heeft op het uiterst gedifferentieerde attitudebeeld bij de bevolking.

Maar toegegeven, K.O.L.-studies dragen een tere huid. Ook al hebben we in ons onderzoek bij jongeren bijzondere aandacht besteed aan bijvoorbeeld enkele specifieke representativiteitseisen, aan het zo gearticuleerd mogelijk houden van de meningsvorm, aan het gepast gebruik van de Likert-schaal, aan het voldoende specifiek maken van de vraagstelling, enz. En ook al hebben we geen moeite gespaard om de doelstellingen van het onderzoek afdoende te specificeren, toch blijven er enkele ernstige, fundamenteel methodologische, zwakheden aan vastkleven.

Problematisch blijft bijvoorbeeld de veronderstelde relatie tussen houding en gedrag. Het is niet omdat mensen zeggen of schrijven iets te zullen doen of laten, dat ze dat ook daadwerkelijk zullen doen. Sinds het experiment van La Pièrre in 1934⁹ houden psychologen zich zowat dagelijks bezig met de inconsistenties tussen de cognitieve en de conatieve attitudecomponent. Triandis bijvoorbeeld geeft als een mogelijke verklaring van het niet causaal verband de socialisering binnen een normenstelsel: anderen kunnen ons misschien wel zeggen hoe te handelen, maar niet hoe te denken of te voelen.¹⁰ Dat dit probleem ook in het criminologisch onderzoek aan de orde is, werd o.a. aangetoond door Van Dijk en Nijenhuis.¹¹

Een ander blijvend discussiepunt zijn de verschillende referentiekaders van onderzoeker en onderzochte. Jongeren werden ook in ons opzet a.h.w. geobjectiveerd. Ze werden met volwassenenogen bekeken. Het problematische daarvan kan best weergegeven worden met een voorbeeld. Als jongeren een bepaald misdrijf willen bestraffen met de doodstraf, betekent dat misschien niet dat ze zo repressief zijn, maar wel dat ze iets erg slecht en zeer erg vinden. Ze drukken dit uit door iets wat in de samenleving ook als heel erg wordt aanzien. Om hen met een voorstanders van de doodstraf te noemen, dient waarschijnlijk dieper sociaal wetenschappelijk onderzoek te worden opgezet. K.O.L.-onderzoek zou op die manier mogelijk weer een ideologische functie kunnen vervullen.

Kortom, K.O.L.-discussies roepen een aantal vragen op. Hoe 'waarden-loos' is het onderzoek, wat zijn zijn latente functies, is jongerenonderzoek vanuit een volwassenenkader mogelijk. Het is misschien goed om deze vragen vooral bij het lezen en interpreteren van de resultaten, voortdurend te (h)erkennen, en er de conclusies voldoende mee te relativiseren.

9. Een chinees echtpaar reisde door de VS en vroeg in 251 hotels om verblijf. Slechts één keer werd hen dat geweigerd. 6 maanden later werden deze hotels aangeschreven met dezelfde vraag: toen bleken 121 van de 128 antwoorden negatief.

10. TRIANDIS, H.G., *Attitude an attitude change*, New York, John Wiley, 1971, p. 119.

11. VAN DIJK, J.J.M. en NIJENHUIS, N., Ja zeggen, nee doen? *T. Crim.*, 1979 5/6, p. 231-241.

3. Het onderzoeksofzet

3.1. Het instrument

Als attitudeschaal werd geopteerd voor een half-gestructureerde vragenlijst die buiten het opvragen van persoonlijke gegevens uit 3 delen bestond. Vooreerst werden de kennis en de ervaring met de strafrechtsbedeling gepeild, vervolgens kregen de respondenten 5 open vragen te beantwoorden en tenslotte werden hen 30 delictsituaties aangeboden met 10 mogelijke reactiewijzen.¹²

In deel 1 vroegen we of de bevrageerde al ooit in contact was gekomen met politie of gerecht, en wat de reden en de evaluatie van dat contact was geweest. Verder ook welke informatiebronnen hij voor zijn kennis over misdrijven en straffen hanteerde en hoeveel informatie hij dacht daarover opgedaan te hebben.

In deel 2 werd een feitenvraag gesteld (wat hebben de mensen gedaan die in de gevangenis komen?), een ethiologievraag (waarom zijn ze die dingen, waarvoor ze in de gevangenis komen, gaan doen?), een typeringsvraag (wat zijn dat voor mensen?), een repressievraag (straft men streng genoeg in ons land?) en een sociale reactievraag (is de gevangenis een goede oplossing of zijn er betere?).

In het laatste deel werden telkens 2, naar ernstgraad verschillende varianten van 15 delictvormen, voorgesteld. Deze waren samengesteld uit 3 categorieën, nl. overtredingen tegen personen of goederen (o.a. diefstal, weigeren van hulp in levensgevaar, enz.), seksuele en levensbeschouwelijke delicten (o.a. prostitutie, abortus, enz.) en overtredingen tegen het normaal maatschappelijk verkeer (o.a. fiscale fraude, druggebruik, enz.). De 10 reactiewijzen varieerden van de klassieke repressiemiddelen, over een aantal alternatieve oplossingen (o.a. restitutie, binnenskamers regelen, enz...) tot non-interventionisme.

3.2. De onderzoeksgroep

De steekproef van 500 respondenten uit het hoger secundair onderwijs werd zo heterogeen mogelijk samengesteld. Daarom werden negen scholen in het onderzoek betrokken, rekening houdend met een zo optimaal mogelijke spreiding naar onderwijstype, stedelijkheidsgraad en geslacht.¹³

Uiteindelijk bleken 248 jongens en 252 meisjes bevrageerd. Wat hun leeftijden betrof, viel 20 % van de leerlingen niet in de te verwachten categorie van 16 tot 18 jaar. Een open verdeling leek daarom aangewezen. Zo zijn aan 192 jongeren van 16 jaar of jonger (38,4 %), aan 171 zeventienjarigen (34,2 %) en aan 137 jongens en meisjes van 18 of meer (27,4 %), vragenlijsten voorgelegd. Aan de

12. Het opstellen van de vragenlijst was vooral geïnspireerd door: VAN HOUTTE, J., e.a., *Aanvaarding van de rechtsnorm, houdingen tegenover fiscaliteit en regels in de morele biosfeer*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1973, 143 p. VINKE, P., e.a., *Rechtsregels in de ervaringswereld van verschillende bevolkingslagen*, Deventer, Kluwer, 1975, 100 p. LISSEBERG, E., o.c., 1979. VETTENBURG, N. en WALGRAVE, L., *School en stereotypen over misdrijven; een onderzoek naar de invloed van de school op de attitudevorming over misdrijven*, Leuven, Acco, 1981.

13. Die scholen waren: Sito 5 en 9, Antwerpen; Mariaburcht, Stevoort; St. Michielscollege, Buggenhout; Coloma, Mechelen; Virga Jesse, Hasselt; O.L.V. College, Boom; Technisch Instituut H. Hart, Hasselt; Technische School Luchtmacht, Safraanberg.

hand van een recente beroepsprestigeschaal¹⁴ kon vastgesteld worden dat de helft van de respondenten afkomstig was uit de middenklasse (47,8 %), en dat in de overige helft de lage sociale klasse (36 %) nog dubbel zoveel vertegenwoordigd was dan de hogere klasse (16,2 %).

Aan de hand van de onderwijstypes kon men de respondenten als volgt opdelen: 50,2 % uit het ASO, 29 % uit het BSO, en 20,8 % uit het TSO, waarvan 6,8 % uit het MTSO.¹⁵ Zeven op de tien gaven als religie 'rooms-katholiek' op, 15 % zei vrijzinnig te zijn en ongeveer evenveel leerlingen schreven geen religieuze voorkeur te hebben.

4. De resultaten

4.1. Stereotypen t.a.v. delicten en delinquenten

Om een zicht te krijgen op de beeldvorming over misdrijvigheid bij jongeren, werden aan de 500 respondenten 3 open vragen voorgelegd: Wat zijn strafbaar gestelde gedragingen, welke oorzaken zijn er voor dit soort gedrag, en wat voor kenmerken hebben de plegers van zulk gedrag. De antwoorden op deze vragen werden uitgezet naar leeftijd, geslacht, sociale status en religie.¹⁶

1. Wanneer men jongeren vraagt wat gevangenen eigenlijk gedaan hebben (tabel 1) antwoordt haast de helft in zeer algemene termen: 40,2 % zegt dat ze de wet hebben overtreden of een misdrijf hebben gepleegd; 7,6 % antwoordt dat ze de maatschappij in het algemeen of bepaalde mensen in het bijzonder hebben benadeeld of schade toegebracht.

Tabel 1: Antwoorden op de feiten-vraag (vraag A: 'je weet dat de politie mensen oppakt en in de gevangenis stopt, wat hebben die mensen dan gedaan denk je?')

	<i>absolute frequentie</i>	<i>relatieve frequentie %</i>
algemene omschrijving	239	47,8
agressieve delicten	213	42,6
vermogensdelicten	212	42,4
andere delicten	114	22,8
willekeur	23	4,6
weet niet	13	2,6

Men is er van overtuigd dat er niet uitsluitend moordenaars of dieven in de gevangenis zitten. 1/5 van de ondervraagden denkt dat zowel daders van agressieve als van vermogensdelicten in de gevangenis zitten. 22,8 % van de respondenten antwoordt dat ook daders van andere delicten de gevangenis bewonen: men

14. SIXMA, H. en ULTEE, W., 'Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig', *Mens en maatschappij*, 1983, 4, p. 360-380.

15. Resp. het algemeenvormend, het beroeps-, het technisch en het militair technisch secundair onderwijs.

16. Als statistische maat, om de sterkte van het verband met de sociologische variabelen aan te geven, werd de cramer's v gebruikt.

noemt veelal verkeersovertredingen, zedenfeiten, landloperij, enz. Opvallend is toch wel dat bijna 5 % meent dat door willekeur ook onschuldigen gestraft worden.

Uit een vergelijking naar leeftijdscategorieën valt op dat oudere jongeren aan gevangenen een ruimere waaier van delicten toeschrijven en ook inzien dat het strafrechtsapparaat niet onfeilbaar werkt. 1/10 van de 18-jarigen (of ouder) wijten het in de gevangenis zitten immers aan een vergissing, zoals blijkt uit dit antwoordvoorbeeld van een 18-jarige uit het BSO te Hasselt:

‘Dat hangt ervan af: de politie stopt soms mensen in de gevangenis al hebben deze niets gedaan. Dat de politie de ergere soorten oppakken in plaats van ons, gewone jongens verwittigingen en processen geven bij een licht dat niet gaat of zoiets’.

Er werd ook een sterke differentie gevonden bij de vergelijking van het geslacht van de respondenten. Jongens bleven duidelijk bij vage omschrijvingen, terwijl meisjes eerder een opsomming maken van agressieve, vermogens- en andere delicten. De onderscheiden sociale klassen beantwoordden deze vraag vrijwel op dezelfde wijze. Een verdere kwalitatieve analyse toonde wel aan dat bij jongeren uit de lagere klasse de categorie ‘andere delicten’ meer ingevuld was met dronkenschap, en dat de hogere klasse meer sprak van drugs, politieke activiteiten en verkeersovertredingen. Merkwaardig was dat de ‘gerechtelijke dwaalingen’ als antwoord zelfs iets meer werden aangebracht door de middenklasse.

2. Op de vraag naar de oorzaken voor het plegen van de feiten uit A (tabel 2), duiden meer dan 7 jongeren op 10 de omstandigheden waarin de dader verkeerde bij de passage à l'acte minstens als medeoorzaak aan van zijn gedrag. 22,2 % meende zelfs dat dit louter door omstandigheden kon uitgelegd worden. Zo lazen we o.a. dat mensen in de gevangenis kwamen omwille van een slechte jeugd, uit armoede, omdat ze problemen hadden, door comfortgebrek, enz. Meer dan 6 op 10 zijn van mening dat mensen, die zich strafbaar gedragen dit ook ergens wel doelgericht nastreven. 14,2 % is van mening dat misdrijvigheid louter door gemotiveerd gedrag te verklaren is: bv. pochen, racisme, wraak, haat, wellust, jaloesheid, plezier, enz. Maar meestal gaf men medeoorzaken op, hetzij omstandigheden (24,4 %), hetzij irrationeel gedrag (7,8 %). Dit laatste werd trouwens zelden als enige verklarende factor opgegeven: slechts 3,2 % sprak alleen van wanhoop, psychische stoornis, depressie, zwakzinnigheid, ziekte, enz. De meeste jongeren (15,2 %) vermeldden het samen met motieven en omstandigheden.

Tabel 2: Antwoorden op de ethiologievraag (vraag 8: 'Waarom zouden die mensen dan die dingen gaan doen waarvoor ze in de gevangenis komen?')

	<i>absolute frequentie</i>	<i>relatieve frequentie (%)</i>
door omstandigheden	357	71,4
gemotiveerd gedrag	308	61,6
irrationeel gedrag	179	35,8
anders	4	0,8
weet niet	13	2,6

Wie ouder is heeft duidelijk meer oog voor de omstandigheden: 80 % van de minstens 18-jarigen geven dit als een van de mogelijke oorzaken op, voor het plegen van strafbaar gesteld gedrag. Gemotiveerd gedrag neemt als verklaringfactor in ongeveer dezelfde mate af. Illustratief is de vergelijking tussen deze antwoorden van een 18-jarig meisje uit het BSO te Antwerpen en een 17-jarige jongen uit het BSO te Hasselt:

‘Omdat er een grote agressiviteit heerst, nu ze bijna geen inkomsten hebben en geen werk’.

‘Omdat ze lui zijn, de andere mensen het leven willen zuur maken.’

Het aanduiden van irrationeel gedrag als motief neemt iets toe met de leeftijd, wordt vooral bij meisjes aangetroffen, en is sterker aanwezig bij de hogere klasse (48,1 %) dan bij de lagere klasse (30,5 %). Deze laatste groep kent de ouders eerder doelgerichte motieven toe. Alle sociale lagen leggen ongeveer evenveel de nadruk op de omstandigheden. Niet-katholieken wijzen meer op omstandigheden en irrationeel gedrag, dan katholieken.

3. Tenslotte noemde haast de helft van de jongeren de mensen, die in de gevangenis terecht komen, slachtoffers (tabel 3). 16,6 % meende dat het louter om zo'n soort mensen gaat. 21,6 % noemde er echter sociaal gestoorden in één adem bij. Slachtoffers en psychisch gestoorden vermeldde men beduidend minder (8,4 %).

Tabel 3: Antwoorden op de typeringsvraag (vraag C: 'Die mensen die opgepakt zijn en in de gevangenis gestopt zijn, wat denk je dat dat voor mensen zijn?')

	<i>absolute frequentie</i>	<i>relatieve frequentie (%)</i>
slachtoffers	233	46,6
sociaal gestoorden	189	37,8
psychisch gestoorden	113	22,6
gewone mensen	101	20,2
speciale categorie mensen	12	2,4
anders	16	3,2
weet niet	30	6,0

37,8 % meende dat sociaal gestoorden de gevangenis bevolken, 22,6 % meende dat daar ook psychisch gestoorden aanwezig zijn. Zij die dachten dat louter sociaal gestoorden, louter psychisch gestoorden of enkel beiden opgesloten zaten, vormen een niet zo grote groep, nl. 21,6 % Zij contrasteerden met een gelijkaardige groep (20,2 %) die volhield dat gevangenen gewone mensen zijn.

De vier bovengenoemde categorieën overheersten in het antwoordbeeld. Slachtoffers zijn volgens de respondenten onwetenden, meegesleurden of sukkel met een slechte opvoeding. Zij hebben gescheiden ouders, maken slechts tegenslagen mee, enz. Sociaal gestoorden zijn egoïsten, radicalen, beroepsmisdadigers, enz. Psychisch gestoorden zijn ziek. Ze bezitten niet hun volste verstand, ze zijn onevenwichtig, enz. Gewone mensen zijn normaal, onschuldig, aardig, en heten zelfs Pater Versteylen. De restcategorieën zijn niet omvangrijk. Onder de hoofding 'speciale categorie mensen' kwamen vooral vreemdelingen te staan, maar ook werklozen, armen, verslaafden, politici, e.d. Bij 'anders' werden antwoorden ondergebracht als marginalen, domme mensen, enz. Treffend

zijn de volgende antwoorden van een 16-jarige en een 15-jarige jongen uit resp. het BSO te Hasselt en het ASO te Boom:

‘Gewone mensen als mij en U. Je doet toch ook eens een fout’.

‘Mensen? In sommige gevallen beesten. Bijvoorbeeld Horion. Psychiaten, Noord-Afrikanen, Turken en ander gespuis’.

4. Het is niet mogelijk om precies te definiëren wat een gestereotypeerde houding t.a.v. misdrijvigheid is. Wie daarover toch iets wil zeggen dient vrij intuïtief te zoeken naar een aantal aanwijzingen, die de genuanceerdheid van uitspraken kunnen toetsen. Als we dat hier doen, dan valt op dat jongeren uit het hoger secundair onderwijs, in tegenstelling tot kinderen¹⁷, een vrij breed spectrum van misdrijven opnoemen, waarvoor mensen opgesloten worden. Alhoewel er enerzijds in de antwoorden slechts sporadisch sprake was van bijvoorbeeld preventief gehechten, een groep die toch ongeveer één zesde van de gemiddelde gevangenispopulatie in België uitmaakt, stelt men anderzijds toch ook vast dat het aantal respondenten die erop wijzen dat ook onschuldigen in de gevangenis terecht komen, stijgt met de leeftijd. Daarenboven zijn jongeren die delinquenten louter racistische, wraaklustige, haterige of sadistische beweegredenen in de schoenen schuiven, in de minderheid (14,2 %). Hoe ouder de respondenten zijn, hoe meer ze de omstandigheden als oorzaak opgeven voor strafbaar gesteld gedrag. Tenslotte neemt de mening, dat de gevangenis uitsluitend bevolkt wordt door gestoorden¹⁸ of door een speciale categorie mensen, af met het ouder worden (bij 20-jarigen nog slechts 10,6 % voor beide categorieën).

M.a.w. jongeren vertonen, naar onze mening, een niet zo sterk gestereotypeerde houding over misdrijvigheid, die daarenboven afneemt met de leeftijd. Daar zijn o.i. een tweetal mogelijke verklaringen voor:

1. Uit het onderzoek blijkt dat wie ouder is, meer in contact komt met de strafrechtsbedeling.¹⁹ Enerzijds verkleint dan de afstand met het verschijnsel, waardoor een afname van stereotypen kan verwacht worden. Anderzijds wordt men gecontroleerd en (soms) opgepakt, waardoor het inzicht zou kunnen groeien dat het delinquente label eerder toevallig tot stand kan komen.

2. Uit het schoolonderzoek²⁰ bleek dat de morele ontwikkeling t.a.v. misdrijven en straffen, ondanks een vertraging rond de leeftijd van 18 jaar, toch wegevolueert van een stereotype-oriëntatie. Dit zou te verklaren zijn door een niet zo sterk door angstgevoelens gedomineerd beeld over misdrijvigheid, dat daarenboven zoals ook hier blijkt, steeds minder uit de tweede hand is opgebouwd.

4.2. *Repressieve geneigdheid bij jongeren*

De mate waarin jongeren repressief optreden steunen, kan in ons onderzoek gemeten worden aan de hand van 2 open vragen:

17. LISSEBERG, E., *o.c.*, 1979: 90 % van de kinderen haalden vermogensdelicten aan als (een van) de reden(en) van de detentie.

18. Hetzij sociaal, hetzij psychisch of beide.

19. Uit deel I bleek dat wie ouder was meer politiebekeuringen opliep en meer aangifte deed, en ook dat vooral oudere jongens meer contact hadden met het gerecht ($v = 0,33$).

20. VETTENBURG, N. en WALGRAVE, L., *o.c.*, 1981.

Denk je dat men in België streng genoeg straft, nog strenger zou moeten straffen of te streng straft?

Vind je dat het in de gevangenis stoppen van mensen een goede strafsoort is, of zou je nog andere oplossingen kunnen bedenken?

1. Liefst 43 % van de jongeren (tabel 4) tussen 15 en 18 jaar willen dat men in ons land nog strengere straffen zou uitspreken. Het argument bij uitstek voor deze stelling is de gebrekkige deterrence. Sommige respondenten vinden het huidige strafpeil niet hoog genoeg, anderen klagen het niet effectief doorvoeren van de uitgesproken straf aan. Ze noemen het niet uitvoeren van de korte gevangenisstraf, de voorwaardelijke invrijheidstelling, gratie, amnestie, enz. 22 % vond dat men niet consequent strafe. Bijna steeds ging hun antwoord gepaard met opmerkingen over klassejustitie. Uiteindelijk is slechts 4 % van de ondervraagden van mening dat men te streng is in België.

Tabel 4: Antwoorden op de repressievraag (vraag O: 'Denk je dat men in België streng genoeg straft, nog strenger zou moeten straffen of te streng straft?')

	<i>absolute frequentie</i>	<i>relatieve frequentie</i>
streng genoeg	97	19,4
te streng	19	3,8
nog strenger (niet effectief)	217	43,4
soms strenger, soms te streng (niet consequent)	109	21,8
weet niet	58	11,6

Wie ouder is wil strenger straffen en is zich ook meer bewust van het verschijnsel klassejustitie. Vooral voor jongens gaat deze stelling op, meisjes hadden vaak geen antwoord op de repressievraag (liefst 17,1 %). De lage sociale klasse wil iets strenger straffen, de middenklasse vindt dat men streng genoeg is en de hoge klassejongeren zeggen dat men te streng is. Midden- en lagere klasse wijzen vaker op het niet consequent zijn van de bestraffing. Zo schrijft een 18-jarig meisje uit het ASO te Mechelen bijvoorbeeld:

'Dat hangt af van zaak tot zaak. Bijvoorbeeld mensen met een lange arm of hooggeplaatsten krijgen dikwijls een veel te zachte straf. Terwijl gewone mensen dikwijls een te zware straf krijgen.'

2. Van de door ons bevroegde jongeren vindt 62 % de gevangenis een goede reactievorm, 31 % is van mening dat het een slechte reactie is. Precies 1/5 van de respondenten wees erop dat de gevangenis een goede, maar vaak nog te lichte straf is. Hun 'alternatieven' zijn: doodstraf, afhakken van handen, castratie, Arabische straffen, of zoals een 16-jarige jongen uit het ASO te Buggenhout schrijft:

Men kan ze desnoods in kooitjes zetten op een labo om er het een en ander op te experimenteren'.

Een goeie 17 % van de bevroagde jongeren wil gevangenisstraf goedkeuren mits een aantal aanpassingen aan het huidige gevangenisregime.²¹

Van de 155 jongeren die niet overtuigd waren van het nut van een gevangenis, gaf meer dan de helft daarvoor geen argumentatie of geen alternatief. Enkelingen (5) wezen zelfs de individuele verantwoordelijkheid van het delinquent benoemd subject af. 26 jongeren op 500 stelden voor de gevangenis, vooral voor daders van kleine delicten, te vervangen door restitutie, zoals deze 19-jarige uit het ASO te Antwerpen:

‘Volgens mij is het opsluiten van mensen (vooral jonge) geen oplossing omdat ze tegenwoordig bijna geen werk meer kunnen krijgen na hun ontslag uit de gevangenis (een soort excommunicatie). Het werken voor de gemeenschap, al dan niet in open instellingen, vind ik een veel betere straf, vooral voor kleinere misdrijven’.

Tabel 5: Antwoorden op de sociale reactievraag (vraag E: ‘Vind je dat het in de gevangenis stoppen van mensen een goeie strafsoort is, of zou je nog andere oplossingen kunnen bedenken?’)

	<i>absolute frequentie</i>	<i>relatieve frequentie (%)</i>
goede reactie, zonder meer	123	24,6
goede reactie, zelfs nog strenger zijn	100	20,0
goede reactie, mits aanpassing	87	17,4
slechte reactie zonder meer (en fout bij de maatschappij)	86	17,2
slechte reactie en geen alternatief	43	8,6
slechte reactie want alternatief (restitutie)	26	5,2
weet niet, hangt ervan af	35	7,0

Met het ouder worden wijzigt de idee over de gevangenis als straf zich nauwelijks. Oudere jongeren vermelden iets meer restitutie als een alternatief, de jongsten willen eerder de negatieve kanten van de detentie afvlijen. Meisjes vinden, volgens ons onderzoek, de gevangenis veel minder een goeie oplossing: 57 %, t.o.v. 67 % van de jongens. Jongeren uit de lagere klasse vonden de gevangenis, iets meer dan anderen, de gepaste sociale reactie; De hogere klasse wil de detentie-instelling duidelijk een meer humaan uitzicht geven. Restitutie kende geen uitgesproken voorkeur bij de groepen.

3. We stellen dus vast dat, ondanks het feit dat er niet zo’n heel sterk gestereotypeerde houding bestaat bij jongeren t.a.v. misdrijvigheid, deze wel een zeer repressieve attitude bezitten. Het is bijvoorbeeld merkwaardig vast te stellen dat wie ouder is, veel strenger wil zijn, terwijl men dan juist een minder gestereotypeerd beeld zou verkrijgen over gevangenen. Dus moeten een aantal andere factoren de punitiviteit beïnvloeden.

Een factor zou bijvoorbeeld de differentiële socialisering kunnen zijn, nl. het specifiek opvoedingspatroon, kenmerkend voor een bepaalde maatschappij-

21. Men verwees daarbij in 44 % van de gevallen naar meer psychiatrische hulp, in 30 % vroeg men werk voor de gevangenen en 26 % vroeg om het organiseren van een (betere) resocialisatie.

lijke groep. Uit ons onderzoek blijkt dat lagere klassejongeren blijkbaar wel iets strenger zijn dan andere jongeren, meer om gevangenisstraf vragen, meer de doodstraf eisen²², enz. Een recent onderzoek naar maatschappelijke opvattingen bij werkende jongeren vond trouwens eenzelfde resultaat²³, 52,7 % was van mening dat alleen zeer zware straffen misdaad kunnen bestrijden. 31,7 % vindt het erg dat in België de doodstraf niet meer wordt uitgevoerd. De auteurs komen trouwens tot de vaststelling dat werkende jongeren zich t.a.v.; minderheidsgroepen niet bepaald tolerant opstellen. Een verklaring daarvoor zou o.i. kunnen zijn dat deze maatschappelijk kwetsbare groep, als een soort coping-mechanisme, zich kost wat kost wil handhaven binnen het bestaande bestel, en daarom ook het repressieve karakter daarvan goedkeurt. Merton noemde dit vroeger 'ritualisme', Rasehorn legde het later ook uit als een 'Treueid der Unterworfenen'.²⁴

Het functioneren van die differentiële socialisering is overigens het best aanwijsbaar in de school. Bij het uitzetten van de onderwijsfactor naar vraag D bleek dat de repressiecategorie 'nog strenger straffen' werd ingevuld door 39 % ASO, 44,1 % BSO, 51,4 % TSO, en 55,9 % MTSO jongeren. Dit bevestigt trouwens in grote mate de resultaten van het schoolonderzoek van Vettenburg en Walgrave.²⁵ Daar stelt men dat een richtende gezagsrelatie in de klas een remmende invloed heeft op de attitudevorming t.a.v. misdrijven, omdat leerlingen op een rolconform niveau gehouden worden. We mogen dus aannemen dat de school ook een invloed heeft op het (repressief) denken over misdrijven en straffen.

Maar uitspraken doen over de relatie tussen de sociale geslaagdheid en de punitiviteit blijft een riskante onderneming. Twee onderzoekers, en niet van de minste, spreken elkaar daarover trouwens zeer recent tegen. Van Dijk komt tot de conclusie dat jonge mensen uit de hogere sociale klasse veel minder punitief zijn dan anderen²⁶, Brillon constateert daarentegen dat mensen uit de hogere klasse zich het meest punitief opstellen.²⁷ Oorzaak voor die contradictie kan o.i. bijvoorbeeld wel de problematische operationalisering van het begrip sociale klasse zijn: Van Dijk heeft het over het opleidingsniveau, Brillon hanteert het inkomstenniveau.

Beide onderzoekers zijn het er overigens wel over eens dat de repressiviteit hoofdzakelijk bepaald wordt door fundamentele ideologische opvattingen. Interessant is ook te zien dat Brillon, net als wijzelf, tot de bevinding komt dat de punitiviteit niet ontstaat vanuit de (gestereotypeerde) houding t.a.v. misdrijvigheid, maar precies de modulator is bij het opbouwen van het beeld over misdrijvigheid.²⁸ Men meent trouwens al langer dat de roep om strengere straffen veel-

22. In deel 3 vroegen jongeren uit de lagere klasse bij 10 van de 15 delicten meer om de doodstraf, dan andere jongeren.

23. FONCK, H. en VAN DEUN, R., *Arbeidsjongeren: een onderzoek naar de religiositeit en maatschappelijke opvattingen*. Brussel, K.A.J., 1983, 172 p.

24. RASEHORN, T., *Recht und Klassen*, Neuwied, Leuchterland, 1974.

25. VETTENBURG, N. en WALGRAVE, L., *o.c.*, 1981.

26. VAN DIJK, J.J.M., 'Criminaliteitsbestrijding en de openbare mening', *J.V.*, 1985, 1, p. 5-24.

27. BRILLON, Y., 'Les attitudes punitives dans la population canadienne', *Can. J. of Crim.*, 1984, 3, p. 293-311.

28. *Ibid.*, p. 310.

eer de uitdrukking is van morele verontwaardiging t.a.v. zware misdrijven, dan een uitspraak over de feitelijke straftoemeting, waarover men trouwens erg slecht geïnformeerd is.²⁹

4.3. Gevoeligheid voor alternatieve sancties

Of jongeren al dan niet voorstanders zijn van alternatieve sancties kan worden afgeleid uit deel 2 (vraag 3) en deel 3 van de vragenlijst.

1. Op de vraag of men nog andere 'oplossingen' voor conflicten kan bedenken dan de gevangenisstraf, bracht slechts 5,2 % van de jongeren een alternatief aan, nl. restitutie. Voor het overige is men overtuigd dat de gevangenis een goede reactievorm is of het zou kunnen zijn, indien men de niet bedoelde neveneffecten van de detentie zou wegwerken.

2. In het laatste gedeelte van de attitudetest presenteerde men dertig delictsituaties, waarop de jongeren moesten reageren met één uit tien mogelijke reactiewijzen, waaronder drie alternatieve sancties, nl. binnenskamers regelen, vrijwillig begeleiden en goedmaken door werk. De vergelijkende waarden van de in tabel 6 gepresenteerde cijfers is uiteraard de belangrijkste. De absolute waarde wordt immers bepaald door de specificiteit van de items.

Tabel 6: De procentuele gemiddelden, per reactiewijze en per delictsoort

	<i>overtredingen tegen personen en goederen</i> %	<i>seksuele en levensbeschouwelijke delicten</i> %	<i>overtredingen tegen het normaal maatschappelijk verkeer</i> %	X %
vermaning of berisping	4,9	2,5	19,6	9,0
boete	12,6	4,8	32,1	16,5
behandeling	10,5	9,5	7,8	9,3
gevangenisstraf	40,8	20,0	10,4	23,7
doodstraf	3,8	8,7	0,9	4,5
binnenskamers regelen	6,1	12,2	3,5	7,3
vrijwillig begeleiden	2,8	5,4	4,1	4,1
goedmaken door werk	9,3	1,9	5,7	5,6
niet reageren	7,6	27,7	12,9	16,1
structuren veranderen	1,5	7,3	2,9	3,9

Binnenskamers regelen werd gemiddeld door 7,3 % van de respondenten gekozen als maatregel en is daarmee het meest gekozen alternatief. Vooral t.a.v. seksuele en levensbeschouwelijke delicten was het een gebruikelijke reactie. Jongeren willen het toepassen waar ze geen externe beheersing nodig achten. Dit was het geval bij overspel, een familietwist waar klappen vallen, euthanasie, prostitutie, abortus en hasjgebruik.

29. SHAW, S., *The people's justice: a major poll of public attitudes on crime and punishment*, London, Prison Reform Trust, 1982.

Goedmaken door werk werd gemiddeld door 5,6 % van de respondenten aangeduid, vooral in de categorie 'overtredingen tegen personen en goederen'. Men zou deze sanctie vooral willen toepassen als er, omwille van het delict, iets werd vernietigd (zoals bij vandalisme en brandstichting) of iets werd ontvreemd (zoals bij diefstal, hold-up en fiscale fraude).

Vrijwillig begeleiden is het minst gekozen alternatief. Bij seksuele en levensbeschouwelijke delicten lag dit cijfer nog het hoogst. Jongeren verkiezen dit alternatief, voornamelijk waar ze vinden dat een strafrechtelijke beheersing niet nodig is. Een zekere begeleiding is, gezien de probleemsituatie, wel noodzakelijk. Dit is het geval bij een eigenhandig uitgevoerde abortus, prostitutie en heroïnegebruik.

3. Alternatieve straffen komen erg weinig voor in de sanctiekeuze van jongeren. En die geneigdheid staat ook los van de door ons gecontroleerde sociologische variabelen. Overigens gaat het enkel bij restitutie om een echt alternatief. Binnenskamers regelen en vrijwillig begeleiden zijn voor de respondenten vaak slechts een alternatief voor niet-reageren. Die weerstand bij het publiek³⁰ heeft waarschijnlijk meerdere oorzaken. Enerzijds is de discussie over alternatieve straffen nog van recente datum en leeft ze nog niet sterk bij de (jonge) bevolking. Anderzijds verkrijgen zulke conflictoplossers, gezien de repressieve geneigdheid, weinig realiteitswaarde bij het publiek. Hoe dan ook, veranderingen in het strafsysteem in deze zin, zullen in de nabije toekomst alvast niet op veel begrip en steun moeten rekenen.

4.4. *Het rechtsbewustzijn van jongeren*

De discrepantie tussen de formele norm en het rechtsbewustzijn situeert zich bij jongeren, naar onze mening, op een dubbel niveau. Het eerste is dat van het niet-recht³¹: men hoeft niet te reageren op een bepaald feit, ook al is dit in de wet verboden. Het tweede is dat van de decriminalisering: men moet de wet of de structuur veranderen, die dit feit strafbaar maakt. De reactiemodaliteiten 'niet-reageren' en 'de structuren van de maatschappij veranderen' in deel 3³², maakten het bijgevolg mogelijk om het rechtsbewustzijn van jongeren enigszins in kaart te brengen.

1. Seksuele en levensbeschouwelijke delicten scoren op beide categorieën het hoogst (tabel 6). Uitgenomen bij verkrachting, viel bij minimum de helft van de

30. Zie ook: FATTAH, E.A., 'Public opposition to prison alternatives and community corrections: a strategy for action'. *Can. J. of Crim.*, 1982, 4, p. 371-385.

31. Niet-recht definiëren we hier zoals VINKE e.a.: 'het niet in acht nemen of het overtreden van een norm door iemand, die wel verplicht is deze in acht te nemen en het berusten daarin door diegene, die bevoegd en eventueel verplicht is, nakoming van de norm te vragen'. Deze bepaling is niet geheel vrij van kritiek, zie hiervoor: VAN LIMBERGEN, K., *o.c.*, 1984, p. 30-35.

32. Uit interviews na de afname van de vragenlijsten bleek dat jongeren de reactiewijze 'de structuren van de maatschappij veranderen', in een meer juridische dimensie interpreteerden, nl. de regels veranderen die de bestaande structuren rechthouden, dan in de door ons bedoelde sociologische dimensie, nl. de onrechtvaardigheden in de maatschappij wegnemen die de oorzaak zijn van delicten (hetzij als verzetsreactie, anomische reactie, copingreactie, enz.)

respondenten de rechtsnorm niet samen met de eigen norm. De minste covariantie troffen we aan bij passieve euthanasie. 53 % wil niet reageren en 13 % wil decriminaliseren. Bij actieve euthanasie liggen de cijfers beduidend lager, nl. 28,6 % en 9,6 %. Bovendien is overspel een fenomeen waarop bijna 50 % van de respondenten niet wenst te reageren. Merkwaardig genoeg wijst niet eens 1 % decriminalisering aan, terwijl juist na de afname van de vragenlijst overspel uit het strafwetboek verdween. Prostitutie is iets waar 32,8 % van de jongeren niet willen op reageren, terwijl zelfs 24 % het wil decriminaliseren. Bij abortus door een arts wil 43,6 % niet tussenkomen en 15 % de wet zien veranderen.

Een interessante vergelijking kan men maken met een gelijkaardig onderzoek naar het rechtsbewustzijn in de seksuele en levensbeschouwelijke sfeer, bij een representatief staal van volwassenen, door Van Houtte in 1973.³³ Het tijds- en doelgroepenverschil lijkt op het eerste zicht een grote handicap, maar biedt eigenlijk een interessant uitgangspunt voor een kijk op normveranderingen.

Uit die vergelijking blijkt immers dat het rechtsbewustzijn van de regels in de morele biosfeer, zoals Van Houtte ze noemt, in evolutie is. Waar abortus meer dan 10 jaar geleden door een meerderheid van volwassenen nog licht tot zeer zwaar gestraft moest worden, wil bijna 60 % van de jongeren dat nu straffeloos toestaan. In 1973 wou 20 % van de volwassenen overspel niet straffen. Nu ligt dit cijfer bij de jeugd tegen de 50 % aan. In het onderzoek van Van Houtte wou 40 % euthanasie niet bestraffen, bij jongeren uit onze steekproef ligt dat percentage voor passieve euthanasie rond de 66 %. Dit bewijst o.i. dat steeds meer mensen van mening zijn dat het binnendringen van het strafrecht in de privé-sfeer een anachronisme is. Niet-recht speelt hier waarschijnlijk een rol als schakelmechanisme. Het functioneert als een soort gewenningsproces, dat het afvoeren van rechtsregels voorbereidt of zelfs veroorzaakt.³⁴

Uit de vergelijking blijkt ook de overeenkomst tussen de mate waarin katholieken strenger willen zijn dan niet-katholieken, wat deze delicten betreft, nu en tien jaar geleden. De sleutelpositie, die de religieuze gezindheid nog altijd blijkt in te nemen in de houding t.a.v. seksuele en levensbeschouwelijke zaken, wijst er op dat de band tussen moraal en godsdienstige overtuiging, ondanks de secularisatie, nog altijd niet helemaal verbroken is. Uiteindelijk blijkt de godsdienst in het gezin, dat toch het sluitstuk is van de morele biosfeer, een niet onbelangrijk stuk werkelijkheid.

2. Bij de andere delictsvormen komen non-interventionisme en decriminalisering ook nog vrij sterk voor bij zwartwerk (resp. 46,6 % en 7,8 %) en bij het weigeren van hulp aan iemand in levensgevaar (resp. 42 % en 5 %). Als iemand zijn moeder slaat wil 21,2 % niet reageren, en 19,4 % wil niet tussenkomen als iemand een standbeeld beplakt. Het gebrek aan covariantie kan hier wel enigszins anders verklaard worden. Het gaat steeds om een lichtere vorm van overtreding, bij delicten waar de ernst, volgens ons onderzoek, juist een belangrijke rol speelt. Dit zou erop kunnen wijzen dat het gaat om feiten die men waarschijnlijk wel wil afkeuren, maar die nog niet de drempel van de strafwaardigheid overschreden

33. VAN HOUTTE, J., e.a., o.c., 1973.

34. Met het gevaar van discretionaire behandeling, zoals bijvoorbeeld in de recente abortusprocessen duidelijk werd.

hebben. Tenslotte zijn er de drugs, waar we tegen alle verwachtingen in niet zo'n hoge proporties verkregen. Op hasjgebruik wil wel 21 % niet reageren, maar slechts 7 % wil het legaliseren. Heroïnegebruik mag voor 4,4 % gedecriminaliseerd worden, 10,8 % wil er niet op reageren.

Opmerkelijk is tenslotte dat de hogere sociale klasse op decriminalisering steeds hoger scoort, terwijl de lagere sociale klasse eerder 'niet-reageren' als reactie opgeeft. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat jongeren uit de lagere sociale klasse wetten veel meer als iets absoluuts zien: iets dat van bovenaf komt, waar men niets aan te zeggen of te veranderen heeft. Voor jongeren uit de hogere klasse lijken wetten misschien manipuleerbaar.

Besluit

Dit artikel is de neerslag van een beperkt onderzoek, waarvan de resultaten en verklaringsmodellen vanzelfsprekend voorwerp blijven van twijfel en relativering. Maar de discussie die we ermee willen activeren is vooral die van de algemeen-culturele, specifiek-maatschappelijke en concreet-persoonlijke origine van de beeldvorming over fenomenen in de rechtssfeer. Het is immers onze overtuiging dat zowel op micro-vlak (b.v. via directe contacten met misdrijven en straffen), op meso-vlak (b.v. via het gezagsmodel in de school), als op macrovlak (b.v. via de mediaberichtgeving) zich indicatoren aftekenen die de oorsprong duiden van de opinievorming. Het verder uitzuiveren van deze multifactoriële invloeden kan een nieuw elan geven aan het K.O.L.-onderzoek dat het, omwille van haar overwegend statisch karakter, steeds moeilijker kreeg binnen een handelingsgerichte en emanciperende criminologie.

Zulk inzicht laat ook toe veelvuldig gehoorde, ongenueanceerde verklaringsmodellen te ontcrachten. De uitspraak dat de repressieve geneigdheid bij jongeren te wijten zou zijn aan een verrechtsing binnen de samenleving b.v., kunnen we o.i. met enkele gegevens uit het onderzoek sterk relativieren. Het samengaan van enerzijds een punitieve ingesteldheid (wat volgens zulk verklaringsmodel dan te wijten zou zijn aan een sterke aanwezigheid van de factor 'autoritarisme') en anderzijds een gebrekkig rechtsbewustzijn in de morele biosfeer (wat dan te wijten zou zijn aan een afwezigheid van de factor 'autoritarisme') bij jongeren, wijst volgens ons op een meer complexe ontstaansgrond van de beeldvorming.

In tegenstelling tot ander K.O.L.-onderzoek is het houdingenonderzoek bij jongeren slechts zeer sporadisch uitgevoerd. Nochtans is de beeldvorming van adolescenten niet zonder belang: hun rechtsbewustzijn, hun houding t.a.v. het strafrechtsapparaat en hun houding t.a.v. devianten, tekenen mee het ontwerp van het criminologisch veld van de zeer nabije toekomst. Een zeer punitieve ingesteldheid met weinig feeling voor alternatieve conflictoplossingen, een ambivalent vertrouwen in de justitie (een grote aangiftebereidheid, maar ook een vrij sterk gevoel van klassejustitie), een tendens om het strafrecht te verdringen in de privé- en levensbeschouwelijke sfeer, enz. zijn elementen die men in de criminologie van de volgende decennia, waarschijnlijk, niet over het hoofd zal kunnen zien.

Een en ander wijst o.i. op het belang van dynamisch houdingenonderzoek bij jongeren, waarin duidelijk gezocht wordt naar de invloed van de diverse referentiecategorieën op de beeldvorming en die aanleiding moet zijn om een aantal

socialisatiemomenten kritisch te doorlichten. Een meer genuanceerde kijk op 'de wereld van misdadigers' lijkt immers nog niet voor morgen...